

SHAXSLARDAGI IJOBİY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARNING PSIXOLOGIK FAROVONLIKKA TA'SIR ETUVCHI OMIL SIFATIDAGI AHAMIYATI

Xudoyorova Madina Xolmo'min qizi

O'zbekiston Respublikasi Oila va xotin qizlar davlat qo'mitasi huzuridagi
"Oila va xotin-qizlar" ilmiy tadqiqot institut doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7456079>

Anotatsiya: Ushbu maqolada shaxslardagi axloqiy me'yorlar, ularning paydo bo'lishi va baxtlilik darajasiga ta'siri o'rganilgan. Bundan tashqari irodaviy kuch orqali salbiy xususiyatlarni ijobiylikka o'tkazish borasidagi horij olimlarining qarashlari keltirilgan. Salbiy psixologik xususiyatlar va ijobiy psixologik xususiyatlarning shaxs hayotidagi, baxtni his qilishdagi roli borasida atroficha mulohazalar olib borilgan.

Kalit so'zlar: ijobiy psixologik xususiyatlar, salbiy psixologik xususiyatlar, baxtni his qilish, axloqiy me'yorlar, fazilatlar, illatlar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются нравственные нормы у личности, их возникновение и влияние на уровень счастья. Кроме того, представлены взгляды зарубежных ученых на перенос отрицательных характеристик в положительные посредством силы воли. Негативные психологические характеристики и положительные психологические характеристики человека о его роли в жизни и ощущении счастья.

Ключевые слова: положительные психологические характеристики, отрицательные психологические характеристики, счастье, нравственные нормы, добродетели, пороки.

Annotation: This article examines moral standards in individuals, their emergence and influence on the level of happiness. In addition, the views of foreign scientists on the transfer of negative characteristics to positive ones through will power are presented. Negative psychological characteristics and positive psychological characteristics of a person about its role in one's life and feeling of happiness.

Key words: positive psychological characteristics, negative psychological characteristics, happiness, moral standards, virtues, vices.

Bugungi kunda axloqiy me'yorlar deganda, birgalikda yashash jarayonida paydo bo'ladigan odamlar o'rtasidagi munosabatlarning barcha turlarining yig'indisi tushuniladi. Aslida, bu hayotning barcha sohalarida (oilada, shaxslararo munosabatlarda, kasbiy faoliyatda) inson xulq-atvorini belgilaydigan va o'ziga va boshqalarga yaxshilikka erishishga qaratilgan qoidalar ko'lamidir. Axloq normalari ijtimoiy shartnoma shaklida bo'ladi. Shu bilan birga, ushbu me'yorlarga rioya qilish yoki mos kelmaslik insonning o'zi tanlaydi. Axloq

me'yorlari tasniflaridan biriga normalar-taqiqlar (jamiyat uchun nomaqbul xatti-harakatlar normalari) va me'yorlar-buyruqlar (inson xatti-harakatlarining ijobiy, kerakli normalari) kiradi. Tarixiy jihatdan me'yorlar-taqiqlar har doim me'yor-buyruqlardan oldin bo'lgan. Odamlarning har bir avlodi va jamoasi yaxshi va yomon, "fazilatlar" va "illatlar" to'g'risida o'z tushunchalarini rivojlantirdilar. Jamiyat hayoti sharoitlariga mos kelishni to'xtatgan me'yorlar yo'q bo'lib ketdi, foydali bo'lganlar esa mustahkamlanib, avloddan avlodga o'tib, ijtimoiy munosabat va individual ongning bir qismiga aylandi. Ularning ba'zilari qandaydir diniy tushunchalar doirasida paydo bo'lib, asta-sekin butun insoniyat uchun odatiy holga aylandi. Shunday qilib, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hozirgi yoshlarining 80% dan ortig'i, jinsi, millati, qaysi dinga mansub yoki ateist bo'lishidan qat'i nazar, mag'rurlikni, g'azabni, ochko'zlikni, hasadni, umidsizlikni, shahvatni, ochko'zlikni qoralaydi [1]. Ushbu me'yorlar-taqiqlar tavsiyalar xarakteriga ega. Biroq, ular psixologik maslahat olish uchun murojaat qiladigan ko'plab muammolarning sababi hisoblanadi. Masalan, ortiqcha vazn muammolari, oiladagi zino tufayli ajralish, ruhiy tushkunlik, shaxslararo munosabatlardagi nizolar va boshqalar orqali kelishi mumkin. Dindorlar uchun gunoh bu diniy ko'rsatmalar, qoidalar buzilishi, tanbeh beriladigan ishdir [2]. Vitse - bu taniqli kamchilik, sharmandali xususiyat, odatdagi shakldan, holatdan og'ish deb tushuniladi [2]. Y. Shcherbatyx "Etti o'lik gunoh yoki imonlilar va kofirlar uchun vitse psixologiyasi" [3] asarida gunoh tushunchasini psixologik nuqtai nazardan ko'rib chiqadi.

1. Xususiyat alohida harakat sifatida: odam g'azablandi, hasad qildi, xafa bo'ladi;
2. Xususiyat shart sifatida, ya'ni "inson psixikasini uzoq vaqt qamrab oladigan, u odatlanib qolgan va unga tanish bo'lgan uzoq muddatli jarayon" (omadli yoki muvaffaqiyatli odamga doimiy ravishda hasad qilish, bu vaqtinchalik bo'lishi mumkin);
3. Xususiyat inson shaxsiyatining bir qismi sifatida (shaxsning barqaror xususiyati: mag'rur, ochko'z, shahvatparast, zerikarli, hasadgo'y).

Shcherbatyx yettita xususiyatning har birini psixologik nuqtai nazardan, shuningdek xususiyat tushunchasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi. Maqsadga ko'ra ochko'zlik, nafs ham namoyon bo'ladi. Yoki bu ko'proq pulga ega bo'lish istagi, tejashga chanqoqlik va boshqalar, yoki bu o'zingizga va yaqinlaringizga pul sarflashni istamaslikdir. Shcherbatyx bunday xatti-harakatni odamning ehtiyoji yoki aql-idroki bilan oqlaydi, shu bilan birga ba'zi hollarda bu oqilona tushuntirishga yo'l qo'ymaydi [3]. G'azab ko'p hollarda psixologik holatdir. Shcherbatyxning fikriga ko'ra, ba'zida bu shaxsiy fazilatdir va ko'pincha ko'p odamlarga xos bo'lgan bitta chaqmoq (akt) sifatida namoyon bo'ladi

[3]. Shcherbatyx asosiy psixologik sabablarini aniqlaydi g'azab: bajarilmagan biologik ehtiyojlar (ochlik, chanqoqlik, uyqusizlik); ularning xavfsizligi va mavjudligining barqarorligiga shubha qilish (ishdan ayrilish qo'rquvi, o'lim qo'rquvi, yaqinlarining sog'lig'i uchun qo'rquv); sotib olish va egallab olish (mulkka real yoki hayoliy hujum); muhabbat va mansublik (yaqinlaringiz bilan muloqotda bo'lgan muammolar, yaqinlaringizni yo'qotish, javobsiz sevgi); hurmat va obro'-e'tibor (martaba muvaffaqiyatsizligi, jamiyatdagi hurmatni yo'qotish, ambitsiyalarni bajarmaganlik); erkinlikka bo'lgan ehtiyoj (oilada ham, ishda ham, qamoqxonada ham erkinlikni cheklash); yangi narsalarni o'rganish, xavf va uni engish, go'zallik va uyg'unlik, o'z-o'zini anglash. Mag'rurlik, Shcherbatyx yozganidek, o'zini ikki shaklda namoyon etadi: shaxsiyat xususiyati (behuda, ambitsiya va mag'rurlik) va har qanday sohada (sport, biznes) muvaffaqiyatga erishish natijasi bo'lgan ruhiy holat [3]. Shcherbatyxning fikriga ko'ra, mag'rurlikning paydo bo'lishining sabablari bolada etarli darajada hurmatga sazovor bo'lgan, xo'rlik va azob-uqubatlarga duchor bo'lgan taqdirda yotadi va natijada bularning barchasini qo'lashni xohlaydi. Gap Alfred Adler va uning nazariyasi tomonidan ko'rib chiqilgan pastlik majmui va ustunlik majmuasi haqida ketmoqda [3]. Adlarning yozishicha, kompleks so'zi birinchi navbatda bo'rttirilgan kamsitilish hissi va ustunlikka intilishni aks ettiradi. Muallifning fikriga ko'ra, bu ikki kompleks bir-biriga bog'liqdir. Kamlik majmuasini ko'rib chiqishda har doim yashirin ustunlik majmuasi mavjud. Aksincha, ustunlik majmuasini o'rganayotganda, maxfiy pastlik majmuasi mavjud. Muallif ta'kidlashicha, agar inson o'z ishlarining hozirgi holatidan qoniqsa, unda muvaffaqiyat qozonish va yutuqlarga erishish istagi yo'q. Ushbu komplekslarning sabablari, Adlarning so'zlariga ko'ra, bolalikda yotadi. Nafs bir necha shaklda ham namoyon bo'ladi [3]: shaxsiy sifat; psixologik holat; izolyatsiya qilingan noto'g'ri xatti-harakatlar yoki doimiy xatti-harakatlar. Shcherbatyxning ta'kidlashicha, jinsiy xatti-harakatlar ikki elementga asoslangan: erta bolalik davrida olingan genlar va munosabat. Insonni jinsiy aloqaga undovchi narsa genlarda, jinsiy quvvatni amalga oshirish usuli esa ijtimoiy muhit va hayot tajribasi bilan belgilanadi. Shcherbatyx o'z kitobida Z. Freydning kontseptsiyasini eslatib o'tadi, unga ko'ra tabiiy (jinsiy) ehtiyojlar va jamiyat talablari o'rtasidagi ziddiyat echimsizdir. Bu instinktlar egoistik o'z-o'zini qondirish bilan bog'liqligi bilan izohlanadi va jamiyatning madaniy hayoti ushbu instinktlar bostirilgan taqdirdagina mavjud bo'lishi mumkin. Freyd jinsiy energiyani bostirish odamlar uchun foydalidir, degan fikrni ilgari surdi aynan shu energiya buyuk ishlarni amalga oshirishga olib keladi. Shcherbatyx Freydning libidoni to'xtatish haqidagi faraziga o'z tuzatishlarini kiritadi. Muallif

shunday yozadi: "Insonning katta yutuqlarga qodirligi uning jinsiy energiyasini to'sib qo'yishning natijasi emas, balki umuman uning energiyasining yuqori darajasidan dalolat beradi". Muallifning so'zlariga ko'ra, hasad, ko'pincha odam o'zini har qanday sohada unga qaraganda ko'proq muvaffaqiyatga erishgan kishi bilan muloqot qilishda o'zini psixologik holat sifatida namoyon qiladi. Kamroq bo'lsa, hasad insonni tarbiyalash jarayonida oiladan oladigan shaxsiy xususiyat yoki oilaviy an'ana sifatida ishlaydi [3]. Shcherbatykh hasadning kelib chiqishining ikkita versiyasini ko'rib chiqadi: tug'ma (genetik dastur) va sotib olingan (inson ijtimoiy ta'sir o'tkazish jarayonida hasadni o'rganadi). Umidsizlik o'zini shaxsning o'ziga xos xususiyati sifatida ham namoyon qiladi (odam umidsizlik holatida bo'lishni yaxshi ko'radi) va ruhiy holat sifatida ham (odam qiyin hayot sharoitlari tufayli umidsizlikka tushib qoladi), deb ta'kidlaydi Shcherbatyx [3]. Va nihoyat, Shcherbatyx to'ymaslikni "xulq-atvor dasturlari to'plami yoki ruhiy holat deb biladi va shaxsga kamroq ta'sir qiladi" [3]. Muallif to'yinganlik fikr va istakdagi xulq-atvordan hosil bo'lishini ta'kidlaydi. Yu. Shcherbatix umidsizlikning uchta turini ko'rib chiqadi. Birinchidan, u tabiiy ofatlar, urushlar, yong'inlar, toshqinlar va boshqalar kabi ob'ektiv holatlarni ta'kidlaydi. Ikkinchidan, sabab tuhmat qiladigan, haqsiz ravishda xafa qiladigan, xafa qiladigan boshqa odamlar bor. Biror kishi e'tiborni kutadigan holatlarda, shuningdek, beparvolik bo'lishi mumkin. Muallif mag'rurlik aybdor ekanligini ta'kidlaydi. Uchinchidan, umidsizlikning sababi, Shcherbatixning fikriga ko'ra, insonning o'z fikri va tajribasi, bunga organizmning fiziologik xususiyatlari (charchoq, kasallik) va psixologik (atrofdagi dunyoni etarli darajada baholamaslik) sabab bo'lishi mumkin. Etti xususiyatning ba'zilarini psixologik nuqtai nazardan tekshirgan yana bir psixolog H.P. Ilyin. Psixologik nuqtai nazardan, ochko'zlik, bu huquq sizdan tortib olinadigan bo'lsa, mulk huquqlari uchun obsesif, ammo tabiiy kurashdir, deydi Ilyin [4]. Muallif ochko'z odam doimiy ichki kelishmovchilikka ega bo'lib, bu hayotdan qo'rqish va psixologik xavfsizlikni ta'minlash uchun ko'proq va ko'proq narsalarga intilishni keltirib chiqaradi, deb yozadi [4]. Ilpin bunday tushunchani "dushmanlik" deb biladi, ikkita ma'no jihatidan u bilan chambarchas bog'liq bo'lgan "tajovuz", "g'azab" [4]. Muallif dushmanlik "bu uzoq muddatli, doimiy salbiy munosabat yoki atrofdagi odamlarga, narsalar va hodisalarga nisbatan qo'llaniladigan baholash tizimi", tajovuz "jazolash xususiyatiga ega bo'lgan xatti-harakatlarning javob vositasi", g'azab esa "rag'batlantiruvchi kuchga ega bo'lgan hissiy holat".

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, yuqoridagi barcha psixologik xususiyatlar insonlarda baxtni his qilishga, uni tuyishga, u bilan birgalikda bo'lishga ozmi ko'pmi ta'sir qiladi. Shundan bizga ayon bo'ladiki salbiy xususiyatlarni

boshqarishularni irodaviy kuch bilan bostirish ijobiy psixologik xususiyatlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Umumiy qilib esa uni axloq deb ham atashimiz mumkin. Ko'pincha bunday hollarda jamiyat talablariga mos shaxslar shakllanadi. Bunday shaxslar jamiyat talablariga qarama-qarshi bormaganliklari uchun jamiyat ham ularni keng quchoq ochib kutib oladi natijada bunday insonlarda psixologik farovonlik hukm suradi. Psixologik farovonlikda yurgan insonlar esa o'zlarini baxtli his qilishga moil bo'lishadi. Shaxslarda baxtni his qilish uchun psixologik xususiyatlarini nazorat qilish shart hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Diener E., Seligman M. Very Happy People / E. Diener, M. Seligman // Psychological Science. - 2002. - Vol. 13 [Electronic resource]. URL: http://www.researchgate.net/publication/11468365_Very_Happy_People (date of access: 12.12.2017)
2. Пучкова Г. Л. Субъективное благополучие как фактор самоактуализации личности автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Г. Л. Пучкова;
3. Myers D. G., Diener E. Who is happy? / D. G. Myers, E. Diener // Psychological Science. - 1995. - Vol. 6. - № 1. - p. 10-19
4. Купрейченко А. Б., Журавлев А. Л. Теоретические проблемы психологического исследования нравственности / А. Б. Купрейченко, А. Л. Журавлев // Нравственно-психологическая регуляция экономической активности. - М.: Ин-т психол. РАН. - 2003. - С. 60-76.